

В. М. БРІЦИН

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України
Київ, Україна

Електронна пошта: vmbritsyn@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-3243-7958>

Л. В. АНИЩЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України
Київ, Україна

Електронна пошта: alv_0511@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8766-1343>

**СТАТТЯ ШАРЛЯ БАЛЛІ «SYNTAXE DE LA MODALITÉ
EXPLICITE» («СИНТАКСИС ЕКСПЛІЦИТНОЇ
МОДАЛЬНОСТІ») І СУЧАСНА ЛІНГВІСТИКА**

У статті розглянуто місце праці «Синтаксис експліцитної модальності» в науковому доробку видатного швейцарського лінгвіста Шарля Баллі, присвяченому категорії модальності, а також визначено роль його ідей у сучасному описі синтаксису.

У лінгвістичному спадку Шарля Баллі концепція модальності виконує надзвичайно велику роль. Представлений ним погляд на модальну організацію речення ґрунтується на теоретичних підходах до опису феномену мови, викладених його учителем Ф. де Соссюром. Теорія модальності у Ш. Баллі є складовою частиною розроблюваної ним загальної теорії висловлювання. Виділення у семантичній структурі речення двох компонентів — модусу й диктуму — стає своєрідним містком від сосюрівської інтелектуалізованої граматики мови до граматики мовлення, яка, зокрема, передбачала й дослідження дії емоційного та афективного чинників, стилістичних аспектів мовної діяльності людини.

На думку Ш. Баллі, модус є сукупністю модального дієслова, яке може містити найрізноманітніші відтінки судження, почуття або волі, і модального суб'єкта, в ролі якого можуть виступати як мовець, так й інші суб'єкти.

Учення Ш. Баллі справило помітний вплив на інтерпретацію категорії модальності в сучасній лінгвістиці. При цьому не всі теорії, в основі яких лежить плідна ідея виділення в реченні модусу й диктуму, мають належну теоретичну переконливість. Ототожнення диктуму з відображенням об'єктивного, а модусу — суб'єктивного призвело до появи необґрунтованого теоретичного протиставлення об'єктивної і суб'єктивної модальності. Лише неточним розумінням смислу думок Ш. Баллі можна пояснити й спроби приписати модусу здатність виражати категорію оцінки, емоційність.

Вихідні теоретичні погляди Ш. Баллі виявили свою застосовність для формування когнітивної теорії модальності, яка виходить з інших теоретичних поглядів на феномен мови. У межах цієї теорії модальність визначається як категорія, що описує ментально-чуттєву диференціацію думок мовця в процесі формування ним речення.

Відповідно до діяльнісного підходу до інтерпретації речення суб'єктом модусу в когнітивній теорії модальності є лише мовець.

Стаття «Синтаксис експліцитної модальності», яку Ш. Баллі схарактеризував як навчальну програму, не втратила своєї актуальності. Питання опису семантичних відтінків модальності, а також різноманітних форм їх вираження, засад класифікації модальних дієслів, окреслені в статті як завдання лінгвістики, не можна назвати вирішеними й сьогодні.

Ключові слова: модус, диктум, модальність, модальне дієслово, модальний суб'єкт, когнітивна теорія модальності.

Невелика за обсягом праця Ш. Баллі «*Syntaxe de la modalité explicite*» [Bally 1942] («Синтаксис експліцитної модальності») відіграє помітну роль у вивченні категорії модальності, функціональної транспозиції, граматичної актуалізації, взаємозв'язку парадигматики й синтагматики речення тощо. У ній видатний швейцарський лінгвіст продовжив розвиток плідної ідеї, пов'язаної з виділенням і протиставленням у семантичній структурі речення модусної та диктальної інформації, яку він виклав у праці «*Linguistique générale et linguistique française*» (1932) («Загальна та французька лінгвістика»). Тому не випадково до неї зверталось не одне покоління лінгвістів, які вивчали питання семантичної структури речення й модальності. Для українських дослідників використанню зазначеної публікації перешкоджає низка причин. Основна з них пов'язана з відсутністю в бібліотеках України другого номера неперіодичного видання Женевського лінгвістичного товариства «*Cahiers Ferdinand de Saussure*», що вийшов друком 1942 року. Не може суттєво допомогти й звернення до ресурсів інтернету, оскільки в розміщеному тут перевиданні цього збірника є прикра помилка: через неухважність видавців частина статті Ш. Баллі була замінена іншою статтею. Тому дослідники в кращому разі можуть спиратися лише на іншомовні переклади, які теж не дуже поширені.

Лінгвістичний спадок Шарля Баллі надзвичайно вагомий і різноманітний, але, мабуть, не може викликати заперечень думка, що найбільше він збагатив мовну теорію саме концепцією модальності. Представлений ним погляд на модальну організацію речення, власне, є спробою продовжити теоретичні підходи до опису феномену мови, викладені його учителем Ф. де Соссюром. Ця спрямованість на утвердження вчення Ф. де Соссюра проходить через усе наукове життя Ш. Баллі. Він разом з А. Сеше 1916 р. видає конспект лекцій Ф. де Соссюра «Курс загальної лінгвістики», а потім протягом багатьох років очолює кафедру загальної лінгвістики, якою свого часу завідував Ф. де Соссюр, завдяки його зусиллям сформувалася й довгі роки працювала Женевська лінгвістична школа, що згуртувала навколо себе учнів Ф. де Соссюра й послідовників його наукових ідей.

Методи й прийоми Ф. де Соссюра лежать в основі більшості праць Шарля Баллі, особливо повно вони втілені в «Загальній та французькій лінгвістиці». Викладена тут теорія модальності є своєрідним містком від соссюрівської граматики мови до граматики мовлення. Вона відкриває можливості для системного опису живої мови, зокрема й з її психічним складником, створює передумови для відповіді на запитання про закони й правила використання мовцем наявних ресурсів мовної системи. Адже, як зазначає

Ш. Баллі, «думка не зводиться <...> до чистого й простого уявлення, позбавленого будь-якої активної участі мислячого суб'єкта» [Bally 1944 : 35].

Показовим є сформульоване в «Синтаксисі експліцитної модальності» бачення напряму розвитку мовознавства: «...в граматиці функціональні заміни, породжені пам'яттю, є такими ж важливими, як і синтагми, які розгортаються в мовленні, і <...> завдяки комплексному вивченню цих двох чинників система мови не залишалася б постулатом, а стала реальністю» [Баллі 2021 : 73].

Стаття «Синтаксис експліцитної модальності» є продовженням теорії модальності, викладеної в монографії «Загальна та французька лінгвістика». Крім спільних положень вона містить і деякі нюанси, що є свідченням пошуків ученого у висвітленні цієї категорії. Вони важливі не лише для глибшого розуміння теорії модальності Шарля Баллі, але й для усвідомлення різноманітних похідних інтерпретацій, які виникли в лінгвістиці на основі цієї теорії.

Ш. Баллі у визначенні категорії модальності відходить від загальноприйнятих стандартів побудови наукових дефініцій, однак, як покажемо далі, його досить образне формулювання має глибокий смисл. У «Загальній та французькій лінгвістиці» він пише: «Модальність — це душа речення; так само як і думка, вона утворюється в основному в результаті активної дії мислячого суб'єкта. Отже, не можна надавати висловлюванню реченнєвого значення, якщо ми в ньому не знаходимо хоча б якогось вираження модальності» [Bally 1944 : 36]. У статті «Синтаксис експліцитної модальності» це визначення отримує таку деталізацію: «Модальність — це мовна форма інтелектуального або емоційного судження чи виявлення волі, якими суб'єкт мислення повідомляє про щось сприйняте або ж про уявлення свого розуму. Так, вигляд дощу або думка про дощ можуть викликати у свідомості фермера віру, побоювання чи бажання: *Je crois qu'il pleut* 'Я вірю, що йде дощ'; *Je crains qu'il ne pleuve* 'Я боюся, що піде дощ'; *Je souhaite qu'il pleuve* 'Я бажаю, щоб пішов дощ'» [Баллі 2021 : 66].

Як зазначає Ш. Баллі, модальність має імпліцитну або експліцитну форму вираження: «...модальність імпліцитна, якщо суб'єкт висловлювання (як правило, мовець) не з'являється в реченні, а модальність передається через синтаксис диктуму (зазвичай способом диктального дієслова: *Il pleuvra* 'Піде дощ'; *S'il allait pleuvoir!* 'Пішов би дощ!'; *Qu'il pleuve!* 'Нехай буде дощ!')» [Баллі 2021 : 66]. Експліцитне представлення модальності, якій і присвячена стаття, пов'язане з окремим вираженням у реченні модусу й диктуму. Ш. Баллі констатує: «Експліцитне речення включає в себе дві частини: одна є корелятивною процесу (наприклад *дощ, одужання*), який формує уявлення; назвемо її, за прикладом логіків, *диктумом*. <...> Друга містить основний, найважливіший компонент речення, такий, без якого речення неможливе, а саме вираження модальності, корелятивної діям мислячого суб'єкта. Модальність для вираження логічного й аналітичного має *модальне дієслово* (наприклад *думати, радити, бажати*) і його суб'єкт, *модальний суб'єкт*; обидва разом становлять *модус*, додаток диктуму» [Bally 1944 : 36].

Наведені визначення й міркування засвідчують, що Шарль Баллі розглядає вираження в реченні думки як процес певної модифікації уявлень, які містить диктальна частина; інакше кажучи, він прагне описати входження одиниць мовної системи в мовленнєву діяльність. Такий підхід, що загалом відбиває теоретичні постулати «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Соссюра,

очевидно, і став основою появи в лінгвістичній літературі концепції об'єктивної і суб'єктивної модальності, яка містить чимало логічних протиріч, основне з яких полягає в руйнуванні категорії модальності як певної лінгвістичної цілісності, адже між категоріями об'єктивної і суб'єктивної модальності, які стали загальноприйнятими засобами лінгвістичного аналізу, не залишилося нічого спільного, крім того, що й перша, й друга передають ідею відношення (відповідно до дійсності і змісту висловлювання). Лише неточним розумінням смислу думок Ш. Баллі можна пояснити й спроби приписати модусу здатність виражати категорію оцінки, емоційність, адже Ш. Баллі прямо вказує, що модус речення формує поєднання модального дієслова й модального суб'єкта. Про це свідчить і зміст статті «Синтаксис експліцитної модальності». Значна її частина присвячена саме розгляду прикладів, у яких дієслова втрачають модальні значення, а тому перестають бути засобом вираження модальності речення.

Узагальнення Ш. Баллі щодо смислової будови речення, зокрема виділення ним категорій модусу й диктуму, виявили свою плідність у створенні когнітивної теорії модальності, основним засадничим принципом якої став розгляд речення як діяльності мовця. Зміщення акценту опису з мови як системи, що було характерним для послідовників Ф. де Соссюра, на мову як діяльнісний процес надало новоствореній когнітивній теорії модальності [Бріцин 2006, 2013, 2015] додаткового інтерпретаційного потенціалу. Зокрема, модальність тут стає необхідним компонентом, який дозволяє послідовно розглядати речення не як засіб прямого відображення дійсності, а як засіб відбиття дійсності через думку мовця. Висловлювання мовця про дійсність одночасно лежить в основі приписування змісту диктуму орієнтації в дійсності. Отже, якщо речення — це засіб вираження закінченої думки, то в рамках когнітивної теорії модальності модальність — це характеристика думки щодо її належності до певного типу чи різновиду ментальної діяльності мовця. Сукупність представлених у мові й вищелюваних засобами мови ментальних проявів людини і становить модальний потенціал мови.

Для розуміння підходу Ш. Баллі до визначення сутності категорії модальності важливо звернути увагу на те, що він визначає модус речення як поєднання модального дієслова з модальним суб'єктом. «Модальний суб'єкт може бути і є найчастіше у той же час мовцем <...>. Але він може охоплювати й інші суб'єкти: *Nous ne croyons pas qu'il pleuvera* 'Ми не думаємо, що піде дощ', як один, так і декілька інших суб'єктів: *Galilée, les astronomes affirment que la terre tourne* 'Галілей, астрономи стверджує(ють), що земля обертається'; також можемо не мати чіткого уявлення про суб'єкта: *On croit que le roi est mort* 'Уважають, що король помер'» [Bally 1944 : 37]. Ця ж думка непрямо представлена й у статті «*Syntaxe de la modalité explicite*», вона впливає з міркувань про функціональні еквіваленти в складі модусу: «Модальні дієслова допускають численні функціональні еквіваленти; відзначимо, зокрема, взаємозаміну активної форми дієслова й безособової пасивної, яка частково модифікує суб'єктивний характер модальності: пор. *Je défends (on défend) de fumer* 'Я забороняю (забороняють) курити' та *Il est défendu de fumer* 'Курити заборонено'. Так само й пасивна форма може замінити свій дієприкметник на близький за значенням прикметник, і тоді одержуємо такі відповідності, як: *On prouve, il est prouvé, avéré que : il est vrai, il est exact que* 'Доводять, доведено, підтверджено, що: істинно; точно, що'; *On permet, il est permis : il est légitime que* 'Дозволяють, дозволено : правомірно, що', де су-

дження є повністю об'єктивованим. Безособова пасивна форма може поступатися місцем власне безособовим виразам: пор. *on présume, il est présumé : il semble que 'припускають, припускається : здається, що'*, які представляють судження теж у безособовій формі» [Баллі 2021 : 68-69].

Зазначений підхід, за якого модус речення утворює модальний, або мислячий, суб'єкт, зумовлює об'єднання в межах категорії модальності досить різнорідного матеріалу, частина того, що визначено як модус, має всі підстави для віднесення до диктуму. Неважко помітити, що речення, в яких мислячий суб'єкт має форму 3-ї особи, передають диктальну інформацію, яку вводить мовець. Наприклад, речення *Galilée, les astronomes affirme(nt) que la terre tourne 'Галілей, астрономи стверджує(ють), що земля обертається'*, *On croit que le roi est mort 'Уважають, що король помер'* можуть спиратися на модус *Я знаю, що*. При цьому мовець буде передавати свої знання про думки Галілея чи астрономів: *Я знаю (модус), що Галілей, астрономи стверджує(ють), що земля обертається (диктум)*. Так само залучення речення *Курити заборонено* до реальної мовної діяльності, до тексту відразу передбачає необхідність витлумачення цієї інформації через розкриття її побутування в свідомості мовця: їй може бути приписаний модус знання, перцепції тощо: *Я знаю, я бачу (модус), що курити заборонено (диктум)*. Подібна операція з додавання модусу неможлива в реченні *Je défends de fumer 'Я забороняю курити'*: (?) *Я знаю, бачу, що я забороняю курити*. Це пов'язано з тим, що *я забороняю* є модусом висловлювання, а тому воно не передбачає додавання ще одного модусу. І, навпаки, висловлюючи думку *On défend de fumer 'Забороняють курити'*, мовець може уточнити її, вказавши, що він про це знає чи вірить у це або ж чув про це.

Регулярність подібних прикладів змушує внести певні уточнення в думку про те, що логічним і аналітичним вираженням модальності речення слугує модальне дієслово (наприклад *думати, радіти, бажати*), а його суб'єктом — модальний суб'єкт. Таке поєднання утворює модус лише за умови, що модальним суб'єктом виступає сам мовець, суб'єкт мовної діяльності. Поза цим обмеженням будь-які модальні дієслова з суб'єктами в 2-й та 3-й особах послідовно формують диктальну інформацію. Показовим підтвердженням зробленого висновку може бути таке поєднання двох модальних слів, яке демонструють речення *Можливо, ти можеши встигнути; Він, можливо, зможе прочитати цей текст*. Вставне слово тут є носієм модальної інформації *Я припускаю*, яка вводить інформацію диктальну.

Формування когнітивної категорії модальності впливає з інших, ніж у Ш. Баллі, загальнотеоретичних засад інтерпретації мови. Висунення на роль модального суб'єкта саме мовця пов'язане з усвідомленням і розвитком ідеї про мову як про діяльність, у якій категорія речення, яке відбиває закінчену думку, виступає головним, але не єдиним засобом експлікації того чи іншого різновиду ментальної діяльності мовця. Відповідно об'єктом, який дає змогу визначити модальність, є мовлення, у ньому й виявляється духовна діяльність мовця. Поза мовленням речення зазвичай втрачає модальну визначеність. Користуючись образним визначенням Ш. Баллі, який характеризував модальність як душу речення, можна констатувати, що вирване з дискурсу речення часто втрачає свою душу. Отже, когнітивна теорія модальності виходить з того, що повноцінне розрізнення модусної і диктальної інформації відбувається саме на рівні мовної діяльності мовця. Такий підхід у визначенні основного об'єкта аналізу співзвучний, зокрема, з теоретичними погляда-

ми О. С. Мельничука, який зазначав, «що говорити про мову і мовлення як про два співвідносні аспекти загальної мовної сфери немає підстав. Реально існує лише мова як загальна сукупність конкретних мовних виявів, тобто процесів мовної діяльності, в яких використовуються різні компоненти мовної структури. Те, що мається на увазі під терміном *мова* в зіставленні *мова і мовлення*, є лише абстракція від багатьох випадків застосування компонентів мовної структури в конкретних мовних виявах, зокрема висловленнях. Замість терміна *мова* в цьому значенні слід було б користуватися виразом *система структурних компонентів мови*» [Мельничук : 13].

Незважаючи на наявність певних дискусійних моментів у визначенні обсягу поняття модальності, слід визнати, що саме новаторські ідеї Шарля Баллі були використані в сучасних дослідженнях модальності на антропоцентричних засадах. Тим самим черговий раз знайшла підтвердження думка Ж. Вандрієса, який пророче писав, що «ім'я Ш. Баллі — одне з тих, які залишаться в історії лінгвістики. Можна навіть уважати, що з часом воно набуває ще більшої слави в очах нових поколінь лінгвістів» [Vendryes : 188].

Стаття «Синтаксис експліцитної модальності», що її Ш. Баллі схарактеризував як навчальну програму, не втратила своєї актуальності. Питання опису семантичних відтінків модальності, а також різноманітних форм їх вираження, засад класифікації модальних дієслів, окреслені в статті як завдання лінгвістики, не можна назвати вирішеними й сьогодні. І хоч учений лише позначає ці напрями вивчення, стаття містить ключові ідеї для реалізації цих планів.

Як базовий підхід для виявлення інвентаря модальних значень і форм їхнього представлення в мовах Ш. Баллі використовує прийом експлікації модальності, яка, на його думку, «виявляє себе неоднорідними формальними засобами: це вираження окремо від диктуму, інкорпорація в диктум, спосіб диктального дієслова, інтонація» [Баллі 2021 : 61].

Експлікація модальності, за Шарлем Баллі, пов'язана з використанням складних речень з підрядними з'ясувальними, в них головна частина стає носієм модусу, а підрядна виражає диктальну інформацію. У французькій мові, що стала основним об'єктом опису в статті, це речення, в яких підрядне введене за допомогою, як її називав Ш. Баллі, «порожньої частки *que*» [Баллі 2021 : 67-68]. Побіжно розглядаючи інші мови, він робить дуже важливе зауваження: «Якщо вийти за межі французької мови, то можна побачити, що це правило поширюється й на інші європейські мови, які керуються основними спільними синтаксичними законами, звичайно, з деякими варіаціями. Так, західні мови мають одну частку для модальних дієслів трьох категорій (наприклад *che* в італійській, *dass* у німецькій, *hogy* в угорській тощо), тоді як східні мови мають їх дві, одну для вираження інтелектуальних і афективних суджень, другу — для вираження волі, наприклад румунські *să* : *să*, грецькі *ποῦ* (πῶς) : *và*, російські *что* : *чтоб(ы)*; у румунській *ni trebuie să uitam că* 'Не треба, щоб ми забували, що...'; у грецькій *βλέπω ποῦ*(πῶς) 'я бачу, що') : *θέλω να* 'я хочу, щоб...'; у російській *думаю, что* 'я думаю, що...': *хочу, чтоб(ы)* 'я хочу, щоб...' [Баллі 2021 : 67-68]. Два типи речень дає експлікація модальності й в українській мові, це речення зі сполучниками *що* і *щоб*, перші в когнітивній теорії модальності розглядаються як засіб вираження доцентрового типу модальності, а другі — відцентрових, пов'язаних з передаванням різноманітних проявів волевиявлення мовця.

Оскільки підрядні речення з *que* перебувають у транспозиційних відношеннях з інфінітивами, іменниками, сполученнями дієслів з прикметниками тощо, то значне місце в описі взаємозамін у диктумі присвячено цим формам, які проаналізовані з огляду на можливості бути експлікаторами модальності.

Невеликий фрагмент статті, присвячений питальним реченням, приховує в собі значно ширший зміст, ніж просто спробу експлікувати модальність запитання. Це своєрідна інтродукція до опису складних з погляду модальної організації речень, до яких належать усі питальні речення. Наприклад, інтерпретація речення *Хто прийшов?* змушує вибудувати таку структуру з модальностями знання і волевиявлення: *Я знаю, що хтось прийшов, але не знаю, хто, а тому я хочу, щоб мені сказали, хто прийшов*. Подібний модально ускладнений зміст мають і деякі розповідні речення, наприклад, кажучи комусь *Дивись не впади*, ми фактично поєднуємо модальності передбачення і небажання: *Я припускаю, що ти можеш впасти, я не хочу, щоб це сталося*.

Великий комплекс питань порушують і глибокі спостереження Ш. Баллі над замінами в складі модусу. Особливий інтерес викликає інтерпретація випадків, коли те саме дієслово належить то до модусу, то до диктуму. Наприклад, він зазначає: «А що думати про співіснування *Je m'étonne de ce qu'on ne me répond pas* 'Я дивуюся з того, що мені не відповідають' і *Je m'étonne qu'on ne me répond pas* 'Я дивуюся, що мені не відповідають'? Різниця полягає в тому, що в першому випадку йдеться про почуття, пояснене його причиною, а в другому – про афективне (або оцінне) судження щодо певного процесу: *s'étonner que* 'дивуватися, що' означає 'знаходити дивним, розцінювати як дивне, що'; отже, лише перетворюючись на дієслово оцінного судження, дієслово почуття стає модальною зв'язкою» [Баллі 2021 : 68]. Наведені вченим приклади демонструють певні теоретичні складнощі, пов'язані з інтерпретацією речень, у яких йдеться про самого мовця. Неважко помітити, наприклад, що мовець, говорячи про свої дії, як правило, не може дати їм модальної характеристики: реченню *Я їду* не може бути приписана будь-яка модальність *Я знаю (відчуваю, вважаю), що я їду*, якщо, звичайно, мова не про ситуації нездорового стану психіки мовця. У той же час у реченнях, в яких йдеться не про мовця, такі модальні інтерпретації виникають безперешкодно: *Я знаю (відчуваю, вважаю), що ти їдеш (він їде)*. Зазначене обмеження пов'язане з тим, що в мові знайшло стійке закріплення зв'язку буттєвості мовця з буттєвістю в дійсності його вчинків, усьому сказаному мовцем про себе, як правило, апріорно приписується модальність буттєвості в дійсності. У разі використання дієслів на позначення почуттів, на які справедливо звернув увагу Ш. Баллі, зазначена особливість приводить до появи можливостей їхньої не диктальної, а модальної інтерпретації. Учений демонструє обережність у їхній оцінці, залишаючи поле для подальших роздумів. Так, він пише: «Як розцінювати звороти такі як *Je souffre de ce que je suis méconnu* 'Я страждаю від того, що я невизнаний'? Просто так само, як і *Je souffre des dents* 'Я страждаю зубами': додаток тут позначає причину процесу, і перед нами дієслово у своєму прямому значенні (дієслово диктальне!)» [Баллі 2021 : 68]. Аналіз засвідчує, що диктальним є дієслово і в першому прикладі. Воно передає не перцепцію мовця, а його почуття, викликані усвідомленням невизнаності. Про це свідчить можливість такої експлікації прикладу: 'Я усвідомлюю, що я невизнаний, і це викликає страждання'. Тут ситуація *Я невизнаний* є каузатором почуттів і жодним чином не розкриває їхнього змісту, що характеризує відношення між модусом і диктумом. Пор: *Я*

знаю (думаю, усвідомлюю), що я невизнаний. Цей та інші приклади, наведені у фрагменті про заміни в сфері модусу, підводять до важливого висновку, що не завжди речення зі сполучниками *що* і *щоб* (у французькій мові з *que*) є засобом експлікації модусу й диктуму. При деяких дієсловах речення демонструють відношення каузованості між диктальними частинами. До них, зокрема, належить і дієслово *боятися*. У реченні, *Я боюся, що він прийде* очікувана ситуація виступає причиною появи страху: *Я очікую, думаю, що він прийде (може прийти), і це мене лякає*. Про відсутність тут відношень модусу й диктуму свідчить і те, що наведене речення може бути оформлене і сполучником *щоб* без появи при цьому семантики волевиявлення: *Я боюся, щоб він не прийшов*. Пор.: *Я хочу, щоб він прийшов*.

Наведені окремі міркування стосовно статті «Синтаксис експліцитної модальності» спрямовані на доведення думки про важливість і, можна сказати, програмовість цієї праці для сучасних лінгвістичних студій у галузі модальності.

ЛІТЕРАТУРА

- Баллі Ш. Синтаксис експліцитної модальності. *Мовознавство*. 2021. № 3. С. 66-73.
- Бріцин В. М. Модальна граматики як новий напрямок семантико-синтаксичного вивчення мови. *Мовознавство*. 2006. № 3. С. 101-110.
- Бріцин В. М., Мозгунов В. В. Когнітивні аспекти теорії модальності. *Мовознавство*. 2013. № 2-3. С. 128-148.
- Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування й протиставлення. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 77-85.
- Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2-3. С. 3-19.
- Bally Ch. Syntaxe de la modalité explicite. *Cahiers Ferdinand de Saussure*. Genève. 1942. N 2. P. 3-13.
- Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. 2e éd. entièrement réfondue. Bern : A. Francke S. A., 1944, 440 p.
- Vendryes J. Charles Bally. *Portraits of linguists*. Vol. 2. Bloomington : Indiana University Press, 1966. P. 188-201.

REFERENCES

- Bally Ch. (1942). Syntaxe de la modalité explicite. *Cahiers Ferdinand de Saussure*. N 2. Genève, 3-13.
- Bally Ch. (1944). Linguistique générale et linguistique française. (2e éd. entièrement réfondue). Bern: A. Francke S. A.
- Bally Ch. (2021). Syntaksys eksplitsytnoi modalnosti. *Movoznavstvo*, (3), 66-73. [In Ukrainian].
- Britsyn V. M. (2006). Modalna hramatyka yak novyi napriamok semantyko-syntaksychnoho vyvchennia movy. *Movoznavstvo*, (3), 101-110. [In Ukrainian].
- Britsyn V. M., Mozgunov V. V. (2013). Kohnityvni aspekty teorii modalnosti. *Movoznavstvo*, (2-3), 128-148. [In Ukrainian].
- Britsyn V. M. (2015). Modalnist i predykatyvnist: linii rozmezhuвання y protystavlennia. *Movoznavstvo*, (2), 77-85. [In Ukrainian].
- Melnychuk O. S. (1997). Mova yak suspilne yavyshe i predmet suchasnoho movoznavstva. *Movoznavstvo*, (2-3), 3-19. [In Ukrainian].
- Vendryes J. (1966). Charles Bally. *Portraits of linguists*. Vol. 2. Bloomington: Indiana University Press. 188-201.

V. M. BRITSYN

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: vmbritsyn@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-0252-8131>

L. V. ANISHCHENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: alv_0511@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-8766-1343>

CHARLES BALLY'S PAPER «SYNTAXE DE LA MODALITÉ EXPLICITE» AND MODERN LINGUISTICS

The article examines the place of Charles Bally's paper «*Syntaxe de la modalité explicite*» in the body of work of the prominent Swiss linguist on the category of modality and identifies the role of his ideas in modern description of syntax.

In Charles Bally's linguistic heritage the concept of modality plays an exceptionally important role. His views on the modal organization of the sentence are based on the theoretical perspective to describing the phenomenon of language proposed by his teacher Ferdinand de Saussure. Charles Bally's theory of modality is an integral part of his general theory of enunciation. Identification of the two components in the semantic structure of the sentence, namely the *modus* and the *dictum*, becomes some kind of a bridge between Saussure's intellectualized grammar of language and the grammar of speech, which specifically entails the study of emotional and affective factors, and also stylistic aspects of human language.

According to Charles Bally, the *modus* is a combination of a modal verb, which may contain a variety of shades of opinion, feeling or will, and a modal subject, which can represent a speaking subject and also other subjects.

Charles Bally's studies significantly influenced the interpretation of the category of modality in modern linguistics. However, not every theory based on the idea of identifying the *modus* and the *dictum* in the sentence can be theoretically convincing. Identifying the *dictum* with the representation of the objective, and the *modus* with the subjective led to unsubstantiated theoretical opposition of objective and subjective modality. Only misunderstanding of Charles Bally's ideas might explain the attempts to attribute the ability to express the category of evaluation and emotionality to the *modus*.

Charles Bally's original theoretical views proved to be productive in the development of the cognitive theory of modality, which in its turn is based on other theoretical views on the phenomenon of language. Within this theory, modality is defined as a category that describes the mental-sensory differentiation of the speaker's thoughts in the process of sentence formation. According to the active approach to sentence interpretation, the subject of the *modus* in cognitive modality theory is only the speaker.

The paper «*Syntaxe de la modalité explicite*», which Charles Bally described as a program of studies, has not lost its relevance. The task of describing the semantic shades of modality, as well as various forms of its expression, the principles of classification of modal verbs outlined in the paper as the goal of linguistics, remains largely unresolved today.

Keywords: modality, the *modus*, the *dictum*, modal verb, modal subject, cognitive modality theory.

Дата надходження до редакції — 26.04.2021

Дата затвердження редакцією — 07.05.2021